

COĞRAFYA ÖĞRETMENLERİNİN ÇEVRE BİLİNCİNİ OLUŞTURMA VE GELİŞTİRMEDEKİ ROLÜ: DİYARBAKIR ÖRNEĞİ

Yrd. Doç. Dr. İlhan Kaya*

Yeliz Gündoğdu**

Özet: Bu çalışma çevre eğitiminde kilit rol oynadıkları düşünülen öğretmen gruplarından, coğrafya öğretmenlerinin çevre bilgisini, duyarlılığını ve mevcut müfredat programlarının bu konudaki durumunu ortaya koymaya yönelik bir çalışmadır. Öncelikle çevre eğitimi konusunda yapılan çalışmalar ve ortaya çıkan bir kısım tespitler kısaca özetlenmektedir. Daha sonra Diyarbakır il merkezinde, devlet okullarında görev yapan coğrafya öğretmenlerinin, çevre konusundaki bilgi ve duyarlılık düzeyleri anketlerle ortaya konulmakta ve bunu ders işleme şekillerine ne düzeyde yansıttıkları konusu irdelenmektedir. Anket sonuçları coğrafya öğretmenlerinin çevre konusunda yeterli bilgi ve beceriye sahip olmadıklarını ortaya koymaktadır. Ancak öğretmenlerin bu konuda kendilerinde bir eksiklik hissetmelerinin ve geliştirmeye açık tutumlarının da bir fırsat olduğunu belirtmekte fayda vardır. Çalışma çevre eğitimi alanında, öğretmenlerin eğitimi konusunda yapılan ilk çalışmalardan biridir ve umuyoruz ki bu alanda yeni çalışmaların yapılmasına önayak olarak, çağdaş yaklaşımların belirlenmesine ve çevreye karşı sorumluluk duygusunun gelişmesine katkıda bulunur.

* Dicle Üniversitesi,

** Dicle Üniversitesi

Abstract:

This study explores the level of environmental awareness among geography teachers in public schools in Diyarbakır, Turkey and examines geography teachers' role in raising environmental consciousness. The study first provides an overview of previous studies on environmental education in Turkey and the world. It then presents the results of a survey administered to geography teachers in December, 2005. The survey results show that teachers generally lack skills and knowledge in raising environmental awareness. However, the results also indicate that teachers are aware of this fact and are willing to improve their skills and knowledge. This study is the first of its kind in Turkey and we hope that it will trigger further studies, which may help to form new perspectives and policies to raise awareness and responsibility towards environment.

COĞRAFYA ÖĞRETMENLERİNİN ÇEVRE BİLİNCİNİ OLUŞTURMA VE GELİŞTİRMEDEKİ ROLÜ: DİYARBAKIR ÖRNEĞİ

The Role of Geography Teachers in Forming and Raising Environmental
Awareness: A Diyarbakır Case Study

Dünya tarihte hiç bu kadar kalabalık olmamış ve hiç bu kadar kirlenmemiştir. Kentleşme tarihte hiçbir zaman bu düzeyde olmamış ve dünya hiç bu kadar sıcak olmamıştır. Yirminci yüzyıl boyunca dünya nüfusu 2 milyardan 6 milyara ulaşarak, üç kat artmıştır. Son yüzyıl içinde nüfusu 1 milyonu geçen kent sayısı 20'den 300'e çıkmış ve son 75 yılda bir çok kentin nüfusu yaklaşık 35 kat artmıştır. Bugün dünyanın en büyük kentleri, 30 milyona yaklaşan nüfusları ile megapollere dönüşmüştür. Yirminci yüzyılın başlarında birkaç bin olan araç sayısı, bugün 1.5 milyarı bulmuştur. Petrol ve kömür gibi fosil enerji kaynaklarının kullanımı inanılmaz bir oranda artmış, sanayi atıkları bir çok yerde yer altı ve yer üstü sularını tehdit eder hale gelmiştir. İnsanlar yılda yaklaşık 7 milyon ton karbondioksiti atmosfere bırakmakta ve DDT gibi bir çok zehirli kimyasalları bilinçsizce ve sorumsuzca kullanmaktadır (Marsh and Grossa 2002).

Ülkemizde de sanayi geliştikçe ve çevre bilinci arttıkça insanların çevre konusundaki kaygıları artmakta ve yeni düzenlemeleri zorunlu kılmaktadır. 1950'lerden itibaren yoğunlaşan sanayi faaliyetleri beraberinde artan bir kirlenme getirmiş ve sanayi atıklarının nasıl değerlendirildikleri bugün önemli bir tartışma konusu olmuştur. Ormanların yok olmasından, toprak, hava ve su kirlenmesine, çölleşmeden farklı bitki ve hayvan türlerinin ortadan kalkmasına, erozyondan, kültürel mirasın kentleşme ve yerleşme sürecinde tahrip edilip yok edilmesine kadar değişik yelpazedeki çevre sorunları Türkiye'nin başını ağrıatacak niteliktedir (Görmez 1997; Güney 1996).

İstanbul Tuzla'da zehirli sanayi atıklarının variller halinde gömülmek suretiyle doğaya bırakıldığının tespit edilmesi, bütün Türkiye'de infial uyandırmış ve ülkemizdeki çevre sorunlarının boyutlarını bir kez daha bütün çıplaklığı ile ortaya koymuştur. Varillerdeki tehlikeli atıkların toprağa ve çevredeki dere ve yer altı su kaynaklarına karıştığını tespit eden yetkililer, zehirlerin denize ulaşmış olabileceğini ifade

etmektedirler. Patlak veren olay gösterdi ki, Türkiye artan sanayisinin atıklarını çevreye zararsız hale getirmede ciddi bir handikap yaşamaktadır. İZAYDAŞ'ın verilerine göre ülkemizde her yıl 1 milyon ton tehlikeli atık üretilmesine rağmen, bunun sadece 100 bin tonu İZAYDAŞ tesislerinde imha edilmekte, geri kalan kısmının ise akibeti meçhuldür (Ergün et al. 2006).

Tuzla'da ortaya çıkan dehşet verici olay, Türkiye'de çevreye karşı duyarsızlığı belgeleme konusunda önemli bir örnek teşkil etmektedir. Olayda sanayicilerin, yetkili kuruluşların ve yerel yönetimlerin kabahatleri olduğu bir bir ortaya konuldu ve bu konu günlerce ulusal medya da tartışıldı. Türkiye çevre konusunda duyarlılığını, yasal düzenlemelere yansıtma konusunda da ciddi eksiklikleri olan ve koyduğu yasaları uygulama konusunda önemli sorunlar yaşayan bir ülke durumundadır. Aslında bir yönüyle bugün yaşadıklarımız geçmişteki yasal boşlukların doğal bir sonucudur. 1 Haziran 2005 tarihinde yürürlüğe giren yeni Türk Ceza Yasasının 181. maddesiyle, çevreyi kasten kirletmenin, hapis cezası gerektiren bir fiil olduğu henüz kabul edildi. Yeni yasa, kasıtlı kirletme sonucunda oluşacak bir ölüm olayında, 20 ile 25 yıl hapis cezası öngörmekte ve eski yasalara göre çok daha caydırıcı özellik taşımaktadır (Ergün et al. 2006).

Türkiye'nin çevre sorunları sadece sanayi atıklarının değerlendirilmesi konusunda yaşanan sorunlar ve usulsüzlüklerden ibaret değildir. Türkiye, kanalizasyonların dere yataklarına ya da göllere boşaltılıyor olmasından, tarihsel ve kültürel değer ve yapıların yok olmasına, erozyondan, çarpık kentleşme ve gürültü kirliliğine kadar bir çok sorunun üstesinden gelmek zorundadır. Bütün bu olaylar ekonomik, demografik ve teknolojik gelişmelerin çevre üzerinde oluşturduğu baskıyı ifade etmektedir. Hükümetler, ulusal ve uluslar arası kuruluşlar, sivil toplum örgütleri ve eğitim kurumları, canlı dünyasını tehdit eder hale gelen çevre sorunlarını, çeşitli platformlarda tartışmakta ve bir kısım faaliyetler ve politikalarla bu sorunlarla başetmeye çalışmaktadırlar (Güney 2002).

Sorunların çeşitliliği, çözümü zorlaştıran bir etken olmasına rağmen, eğitim bu konuda önemli bir alternatif sunmaktadır. Kuşkusuz zehirli atıkların zararsız hale getirilmesi teknolojik bir olaydır. Çevreye zarar verenlerin cezalandırılmasının yasal bir kısım düzenlemeler gerektirdiği de ortadadır. Ancak çevrenin korunması toplumsal bir

olaydır ve toplumun bütününe buna sahip çıkması gerekmektedir. Bu da ancak eğitim ile mümkün olabilecek bir bilinçlenme olayıdır (Trehwella et al. 2005). İmar izni veren bir şehir planlamacısından, evine klima taktıracak bir kişiye, seçimlerde oy verecek bir vatandaştan, fabrika kuracak bir sanayiciye, çevre bilincini yerleştirmede önemli bir rol oynayan ebeveyn ve öğretmenlerden, siyasetçilere kadar herkes çevreyi ilgilendiren bir kısım kararlar vermektedir. Bu kararların hepsi milyonlarca insanı ilgilendirmekte ve çevrenin nasıl kullanıldığını belirlemektedir. Çevre konusunda bilgili ve duyarlı bireylerin, diğer karar vericilerin kararlarını ne kadar etkileyebileceği tartışmalı bir konu olsa da, çevre konusunda bilgi düzeyi yükselmiş bireyler, çevre hakkında daha doğru kararlar verebilirler ve ortaya çıkacak olumsuz sonuçlara daha hazırlıklı olabilirler (Landers, Naylon, and Drewes 2002).

İşte bu bağlamda, bu çalışma çevreyi korumada ve sürdürülebilir bir kalkınma sağlamada, önemli bir etken olduğu kabul edilen, eğitim olgusunu irdelemektedir. Çalışma çevre eğitiminde kilit rol oynadıkları düşünülen, eğitim gruplarından, coğrafya öğretmenlerinin çevre bilgisini, duyarlılığını ve mevcut müfredat programlarının bu konudaki durumunu ortaya koymaya yönelik bir çabadır. Başka bir ifade ile bir durum tespit çalışmasıdır. Çalışmanın ilk kısmında, çevre eğitimi konusunda yapılan çalışmalarda ortaya çıkan, bir kısım tespitler irdelenmektedir. Daha sonra çalışmanın veri toplama ve değerlendirme yöntemi kısaca özetlenmektedir. Bir sonraki kısımda ise Diyarbakır kent merkezinde devlet okullarında görev yapan coğrafya öğretmenleri ile yapılan bir anketin sonuçları paylaşılarak, çevre eğitiminin durumu değerlendirilmektedir. Çalışmada, Diyarbakır il merkezinde, devlet okullarında görev yapan coğrafya öğretmenlerinin, çevre konusundaki bilgi ve duyarlılık düzeyleri ortaya konulmakta ve bunu ders işleme şekillerine ne düzeyde yansıttıkları konusu irdelenmektedir. Anket sonuçları coğrafya öğretmenlerinin çevre konusunda yeterli bilgi ve beceriye sahip olmadıklarını ortaya koymaktadır. Ancak öğretmenlerin bu konuda bir eksiklik hissetmelerinin ve geliştirmeye açık tutumlarının da bir fırsat olduğunu belirtmekte fayda vardır. Çalışmanın son kısmında ise elde edilen sonuçlar ışığında, bir kısım öneri ve değerlendirmeler yapılmaktadır. Çalışma çevre eğitimi alanında, eğitimcilerin eğitimi konusunda yapılan ilk çalışmalardan biridir ve umuyoruz ki bu alanda yeni çalışmaların yapılmasına önayak olarak, çağdaş yaklaşımların belirlenmesine ve sorumluluk duygusunun gelişmesine katkıda bulunur.

Çevre Bilincinin Geliştirilmesi Ve Örgün Eğitim Kurumlarının Rolü

1997 yılında UNESCO öncülüğündeki çevre toplantısında, dünya liderleri çevre sorunlarıyla başa çıkmanın en önemli yollarından birisinin, eğitim olduğunu kabul etmiş ve sürdürülebilir bir ekonomik kalkınmada, eğitimin anahtar rol oynadığını belirtmişlerdir. Bu anlamda, çevre sorunlarıyla mücadelede, sürdürülebilir bir kalkınma ile uyumlu çevresel ve etiksel bir duyarlılığın ortaya konması, değer ve tutumların belirlenmesi, beceri ve davranışların geliştirilmesi gerektiği vurgulanmıştır. Bu süreç ve karar verme mekanizmasında, herkesin rol almasının sağlanması, başarı düzeyini artıracakları belirtilmiştir (Yazarsız 2005).

Toplumun karşılaşacağı sorunların üstesinden gelmesinin en etkili yolun, eğitim olduğu tartışılmaz bir gerçektir. Diğer bir ifade ile, eğitim geleceği şekillendiren en önemli etmendir (Hoody 1995). İklim değişiklikleri, biyo-çeşitliliğin yok olması, ozon tabakasının incilmesi, soyu tükenmekte olan türlerin ticareti, erozyon, su ve hava kirliliği, ormanlık alanların giderek azalması, tarihsel ve kültürel mirasın kentleşme sürecinde yok olması, küresel ölçekte ortak bir mücadelenin gerekliliğini ortaya koyan, çevre sorunlarından sadece bir kaçıdır. Çevresel sorunlar genellikle karmaşık ve tartışma konusudur. Dolayısıyla bu karmaşık sorunların çözümü için araştırma, yeni teknolojilerin icadı, yenilik ve adaptasyon gibi bir çok çaba gerekmektedir. Bunların hiçbiri, tek başına, ekolojik sorunların üstesinden gelmeyi mümkün kılmaz. Çevre politikaları açık bir şekilde anlaşılardan çözümler üretilemez. Haliyle sağlam bir bilgi ve anlama olmaksızın çevresel konularda ilerleme ve çözüm üretme belirsizlikler içinde kalır ve çözüm üretmek güçleşir. Bu da çevre eğitimini gerektirir.

Burada çevre eğitiminden kastedilen sadece duyarlılığın artırılması olayı değildir; aynı zamanda yeni değerlerin benimsenmesi, yeni bakış açılarının ortaya konması, yeni becerilerin kazanılması ve bunlara bağlı olarak da davranış değişikliklerinin ortaya konması gerekmektedir. Çevre eğitiminin ana teması sosyal ve doğal sistemler arasındaki ilişkileri anlamaktır (Gerald and Hoody 1998). Landers ve arkadaşlarına (2002) göre çevre eğitiminin dört temel ilkesi vardır: 1) eğitimin bütün bireyleri kapsamaması, 2) hayat boyu devam etmesi, 3) bütüncül ve sistemler arasındaki bağlantıları gösterir nitelikte olması, 4) pratik (rahatlıkla uygulanabilir) olması ve

ekonomik ve sosyal amaçlarla örtüşür olması gerekir (Landers, Naylon, and Drewes 2002).

Çevre eğitiminin farklı aşamaları vardır. Öncelikli sorun bireylerin duyarlıklarının artırılması konusudur. Burada birey çevre ile ilgili bir sorunun kendisini de ilgilendirdiği bilincine varır. Bu bilince vardığında ise bir değerler meselesi ile başbaşadır. Yani kişi farkına vardığı bir sorunun giderilmesi konusunda bir sorumluluk duyuyor mu? ve bu konuda birşeyler yapması gerektiğine inanıyor mu? Sonraki aşamada ise bu sorumluluğu duyan birey, sorunu çözmeye matuf bilgi ve becerilerini artırma ihtiyacı duyar. Yani bu sorunu gidermek için ne yapmalıyım sorusuna cevap aramaya başlar. Son aşama ise karar verme ve aksiyona geçme aşamasıdır. Bu aşamada yapılması gereken eylemlere karar verip, bu kararın gereğini yerine getirmeye çalışmaktadır (Landers, Naylon, and Drewes 2002).

Çevre eğitimi programlarının, ekolojik duyarlılığı artırma, çevreye karşı pozitif yaklaşımları geliştirme ve doğal kaynakları korumaya yardımcı olma konusunda, önemli bir potansiyele sahip olduğu açıktır. Bu tür programlara tabii tutulan birey ve grupların, çevre konusunda pozitif anlamda önemli davranış ve tutum değişikliklerine gidebileceği savunulmaktadır (Trehwella et al. 2005). Bu aslında çok önemli bir olgudur; çünkü biyoloji merkezli çevre bilimi çalışmalarında, mümkün olmayan uzun vadeli bir çevre korumayı sağlamayı öngörmektedir. Çevre eğitiminin, çevre korumada, çok pozitif sonuçlar ortaya koyduğu, yapılan çalışmalarla ispat edilmiştir. Örneğin Trehwella ve arkadaşlarının (2005) yaptığı bir çalışma, Batı Hint Okyanusunda, soyu tükenmekte olan meyve yarasalarının, yerel halkın eğitilmesi ile nasıl korunabildiklerini göstermektedir (Trehwella et al. 2005).

Yukarıda da ifade edildiği gibi, çevre eğitimi hayat boyu devam eden, farklı aşamaları olan ve uzun vadede çok önemli sonuçlar veren ve toplumun tümünü ilgilendiren sürekli bir eğitim sürecidir. Dolayısıyla çevrenin korunması ve yeni nesillere sağlıklı bir çevre bırakmayı amaç edinen kurum, kuruluş ve sosyal grupların koordineli bir şekilde çalışması, çevre bilincinin daha etkin bir biçimde oluşmasını ve bu bilincin davranış değişikliğine dönüşmesini kolaylaştıracaktır. Tabii bu süreçte görev alan veya sorumluluk duyan her bir grup ya da kuruluş, farklı bir fonksiyon eda etmekte ve herbirinin farklı bir alanda katkı sağladığı görülmektedir. Dolayısıyla çevre koruma ve

çevre bilincinin geliştirilmesi, toplumun her kesimini ilgilendiren ve katkısını bekleyen bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır. Sanayicisinden şehir planlamacısına, öğretmeninden öğrencisine, medyadan sivil toplum örgütlerine, devlet kurum ve kuruluşlarından sıradan halka kadar her kesim, bu konuda bir role sahiptir ve bu konuda bir bilinç dönüşümü gerekmektedir.

Bugün bir çok uluslar arası şirket, çalışanlarının çevre konusunda duyarlılıklarını artıracak faaliyette bulunmakta ve bu konuda hükümetlerden destek bulmaktadır. Medya konuya hassasiyet göstermekte ve toplumun genelinde bir duyarlılığın olması ve sürdürülmesine katkıda bulunmaktadır. Sivil toplum örgütleri, medya, eğitim kurumları ve uluslar arası kuruluşlarla çalışarak çevre duyarlılığını ve çevre korumayı geliştirecek faaliyetlerde bulunmaktadırlar (Landers, Naylon, and Drewes 2002).

Bütün bu ortak çaba ve faaliyetlerde anahtar rol oynayan aktörlerden birisi ise örgün eğitim kurumlarıdır. Okul öncesi eğitimden üniversiteye kadar, çok değişik düzeylerdeki eğitim kurumları, çevre bilinci ve sevgisini yerleştirmede önemli bir fonksiyona sahiptir. Ama maalesef ülkemizde okulların çevre duyarlılığını geliştirme konusunda, çok zayıf kaldığı tartışılmaz bir gerçektir (Daştan 1999). Ülkemizde çevreyi koruma ve çevre sevgisi yerleştirme konusunda ciddi bir eksikliğin olduğu, akademik çevreler, çevre kuruluşları ve eğitimciler tarafından sürekli gündeme getirilmektedir. Bu konuda ülkemizin Batı ülkelerine göre çok daha duyarsız olduğu ve çevre bilincinin ve duyarlılığının geliştirilmesi gerektiği vurgulanmaktadır. Ancak bu konu genelde bir yakınma ve sorunların vehametini ortaya koyma anlayışı ile alınmakta, çözümler üretme ve eyleme geçme konusunda ciddi handikaplar yaşanmaktadır. Çevre bilinci ve duyarlılığının geliştirilmesi gerektiği konusunda herkes hemfikir, ancak bu işi kimin ve nasıl yapacağı konusu açık bir şekilde ortaya konmamaktadır (Kavruk 2002).

Bu anlamda ilköğretim ve ortaöğretimin çevre bilinci oluşturmadaki rolü tartışılmaz bir gerçektir. Ancak müfredat programlarının bu konuya ne kadar önem verdikleri ve bu bilinci oluşturmada anahtar rolü oyanayacak olan eğitimcilerin bilgi ve duyarlılık düzeyleri tartışılır niteliktedir (Kavruk 2002). İlköğretim ve ortaöğretim müfredatlarının yeniden gözden geçirilerek, bu konunun önemini vurgulandığı yeni müfredat programlarının oluşturulması gerektiği apaçık ortadadır.

Yöntem

Bu çalışmada veri toplama yöntemi olarak anket seçilmiştir. Anketin veri toplama metodu olarak seçilmesindeki amaç, standart sorularla bir kısım genel yargılara varmaktır. Çalışmanın evreni Diyarbakır il merkezinde Milli Eğitim Bakanlığı bünyesindeki, devlet okullarının, ortaöğretim kısımlarında görev yapan, coğrafya öğretmenleridir. Çalışmaya Anadolu ve Fen liseleri dahil edilirken, özel öğretim kurumları hariç bırakılmıştır. Örnekleme tekniği olarak ise sistematik ve rastgele örnekleme tercih edilmiştir. Bu örnekleme metodunda her okuldan bir öğretmen olmak kaydıyla, gittiğimiz okulda görev yapan en tecrübeli ya da en genç öğretmenden ziyade, o an orada mevcut olan coğrafya öğretmeni seçilmiştir. Böylelikle çalışmaya katılacakların seçimine bir rastgelelik katılarak, daha objektif sonuçların ortaya konması amaçlanmıştır.

Toplam 42 anket uygulanmış ve bunlardan 30 tanesi değerlendirmeye tabi tutulmuştur. Geriye kalan 12 anketin 5 tanesinin geriye dönüşümü gerçekleşmemiş, 7 tanesi ise hatalı doldurmalarından dolayı değerlendirme dışı tutulmuştur.

Ankette toplam 56 soru sorulmuş ve elde edilen cevaplar SPSS istatistik programında analiz edilerek değerlendirilmiştir. Hazırlanan anket, öğretmenlerin bir kısım çevre sorunları hakkındaki görüşleri, bilgilenme düzeyleri, çevre kuruluşlarına üyelikleri, çevre konusunda sınıf içindeki ve sınıf dışındaki faaliyetleri, Türkiye'nin çevre politikası hakkındaki görüşleri ve öğrencilerinin çevre konusundaki duyarlılıkları gibi değişik konulardaki soruları içermektedir.

Anket Sonuçları

Ankete katılan coğrafya öğretmenlerinin % 83.3 erkek, % 16.7'si ise bayandır. Katılımcı öğretmenlerin yaş ortalaması 34.33 olup, bunların en yaşlısı 52, en genci ise 24 yaşındadır. Ayrıca katılımcıların % 90'ı Güneydoğu Anadolu Bölgesi doğumlu olup, % 66.7'si Dicle Üniversitesi mezunudur. Bu da şu gerçeği ortaya koymaktadır: Diyarbakır kent merkezindeki ortaöğretim kurumlarında, coğrafya dersleri vasıtasıyla öğrencilerde çevre bilincinin gelişmesine katkı sağlama pozisyonunda olan öğretmenler, bu bölgenin kendi insanıdır.

Çalışmaya katılan öğretmenlerin % 83.3'ü lisans eğitimi boyunca çevre sorunlarını konu alan dersler aldıklarını ifade etmektedirler. Buna rağmen bu tür dersleri alan coğrafya öğretmenlerinin ancak % 76'sı bu derslerin çevre bilincinin artmasında bir katkısı olduğunu düşünmektedir. Her şeye rağmen ankete katılan öğretmenlerin % 83'ü çevre sorunları hakkında yeterince bilgiye sahip olduğuna inanmaktadır. Fakat burada göze çarpan önemli tespitlerden birisi, coğrafya öğretmenlerinin sadece % 66'sının su kirliliği hakkında yeterince bilgiye sahip olduğunu düşünüyor olmasıdır. Daha da ilginç olan diğer bir konu ise coğrafya öğretmenlerinin çevre ve çevre bilinci konusundaki algılamalarıdır. Bu anlamda ankete katılan öğretmenlerin sadece % 50'si kültürel çevre ve sorunları hakkında yeterince bilgiye sahip olduğunu düşünmektedir. Bu aslında Türkiye'de coğrafya ve çevrenin daha çok fiziki boyutu ile biliniyor olmasının açık bir göstergesidir.

Öğretmenlerin hava ve su kirliliği, nüfus artışı, doğal kaynaklar ve kültürel çevre hakkındaki bilgi ve birikimlerini büyük ölçüde öğrencileri ile paylaştıklarını görmekteyiz. Bu anlamda en düşük oranların yine kültürel çevre ile ilgili olduğu gözlemlenmektedir. Örneğin öğretmenlerin yaklaşık % 83'ü hava kirliliği ile ilgili düşüncelerini öğrencileri ile yeterince paylaştığını düşünmesine rağmen, bu oran kültürel çevre ile ilgili sadece %50 oranında gerçekleşmektedir.

Çevre bilincinin gelişmesi ve çevreyi korumanın süreklilik arz etmesi, bir yönüyle bu konunun ilköğretimden itibaren, okul/ders müfredatlarına konulup sistemleşmesine bağlıdır. Bu konuda anketlerle görüşlerine başvurduğumuz öğretmenlerin % 97'ye yakını Milli Eğitim Bakanlığı kitaplarında su kirliliği, %93'ü ise hava kirliliği hakkında yeterli bilgi olmadığını düşünmektedir. Kültürel çevre hakkında yeterli oranda bilgi olmadığını düşünenlerin oranı ise % 90'lık bir oran ile diğerlerinden hiç de farklı değildir. Ders kitaplarının müfredatın ana kaynağı olduğu düşünüldüğünde, olayın ciddiyetinin ne ölçüde büyük olduğu daha iyi anlaşılır. Coğrafya öğretmenlerinden ders kitapları dışında, çevre ile ilgili yayınları okuduklarını ifade edenlerin oranı % 76 olmasına rağmen, bunun ne sıklıkta ve düzenlilikte olduğu konusu ise belirsizdir.

Coğrafya eğitiminin amaçları arasında çevre bilincini oluşturmak ve geliştirmek olduğuna inananların oranı % 97 olmasına rağmen, ancak bunların % 38'i coğrafya

dersinin çevre bilincini oluşturma ve geliştirmede yeterince katkısı olduğunu düşünmektedir. % 62'lik bir oranın coğrafya dersinin böyle bir katkısı olmadığını düşünüyor olması, gerçekten çok düşündürücüdür. Coğrafya dersinin çevre bilincini oluşturma ve geliştirmede neden yetersiz kaldığı yönündeki gerekçeler ise şöyle sıralanmaktadır. % 60'lık bir kesim ders kitaplarındaki müfredatın yeterli olmamasını göstermektedir. Bu anlamda 2005 yılında müfredattan çıkarılan, Çevre ve İnsan dersinin, tekrar konulması gerektiğine inanan öğretmenlerin oranı % 93 ile oldukça yüksektir. Çevre bilincini oluşturmada ve geliştirmede coğrafya dersinin yeterince katkıda bulunmadığınının diğer bir gerekçesi ise öğretmenlerin bilinçli olmaması ve kendilerini sorumlu hissetmemeleridir. Bu tür bir gerekçeyi ileri süren öğretmenler % 40'lık bir kesimi oluşturmaktadır. Bu aslında biraz ironi oluşturan bir durumdur, çünkü öğretmenlerin tamamı (% 100) çevre bilincini oluşturmada coğrafya öğretmenlerine görev düştüğünü ifade etmektedir. Bu sonuçlar aynı zamanda şöyle de okunabilir: öğretmenler aslında çevre bilincini oluşturmada kendilerine bir sorumluluk düştüğünün farkındalar, ancak neler yapacakları konusunda bilgi ve motivasyonları yeterli düzeyde değildir.

Aslında bu eksikliklerini gidermeye yönelik bir kısım çabaları da sözkonusu. Örneğin ders kitapları dışında çevre ve çevre sorunlarını konu alan yayınları takip edenlerin oranı yaklaşık % 76'dır. Bunların hemen hemen tamamının bu bilgileri öğrencileri ile paylaştıkları düşünüldüğünde, bu bulgu hiç de küçümsenemez. Yüzde seksenlik bir kesimin coğrafya ders kitaplarının müfredatının genişletilmesi ve ders saatinin artırılması gerektiğini savunduğunu belirtmekte fayda vardır.

Ders içinde çevre bilincini geliştirmek maksadıyla görsel, işitsel ve yazılı materyalleri kullananların oranı ise sadece % 17 civarındadır. Bu tür materyallerin çevre sorunlarını tasvir etmede ve çevre sevgisini yerleştirmedeki rolü düşünüldüğünde, % 17'lik oran şok edicidir. Okulların fiziksel donanım ve materyal eksikliği bunun en önemli sebebidir. Zaten bu durum öğretmenlerin % 52'si tarafından dile getirilmektedir. Ancak daha çarpıcı bir mazeret olarak gösterilen noktalardan biri ise, mevcut sistem içerisinde bu tür araçların kullanılmasının mümkün olmadığını düşünmeleridir. Diğer bir ifade ile öğretmenlerin % 40'ı, bir maraton şeklinde geçen üniversiteye giriş sınavının, bu tür materyalleri kullanmalarını güçleştirdiğine inanmaktadır. Bu durum aynı şekilde

öğretmenlerin sadece %7'lik kısmının doğa ve çevre gezileri tertiplmelerine sebep olmaktadır. Dolayısıyla Türkiye'deki üniversiteye giriş sınav sistemi, ister istemez çevre bilincini oluşturacak ve yerleştirecek faaliyetlerin yapılmasını cazip kılmayan bir etken olarak karşımıza çıkmaktadır.

Öğretmenlerden sağlıklı bir çevrede yaşamının anayasal bir hak olduğunu bilenlerin oranı ise % 90 dır. Bu oran yüksek gibi görünse de sonraki soru bunun sadece şekilsel bir olgu olduğunu göstermektedir. Örneğin çalışmamıza katılan öğretmenlerin % 93'ü devletin çevre konusundaki yasal düzenlemelerin yetersiz olduğuna inanıyor. İşin ilginç olan tarafı ise bu kişilerin %83'nün devletin çevre politikası hakkında yeterince bilgiye sahip olmadığını düşünüyor olmasıdır. Ayrıca katılımcı öğretmenlerin sadece % 23'ü doğayı korumaya zaman ve finansal destek ayıran bir ülkede yaşadığına inanıyor. Devletin çevre konusundaki yasal düzenlemelerini yeterli bulmayanların sayısı ise oldukça dramatiktir.

Yaşanan çevre sorunlarını önem sırasına göre sıralamasını istediğimizde ise ortaya şöyle bir tablo çıkmaktadır:

1. Hızlı nüfus artışı
2. Hava kirliliği
3. Küresel ısınma
4. Su kirliliği
5. Erozyon
6. Toprak kirlenmesi
7. Ormanların yok olması
8. Katı atık kirliliği
9. Kültürel çevrenin bozulması
10. Gürültü kirliliği

Hızlı nüfus artışı ve hava kirliliği gibi sorunların başta yer alması şaşırtıcı değil, çünkü bölgenin önemli çevre sorunlarını yansıtır niteliktedir. Ancak küresel ısınmanın üçüncü sırada yer alması ise dikkat çekicidir. Bu durum kitle iletişim araçlarının etkisiyle, katılımcı öğretmenlerin konu hakkında belli bir duyarlılık edindiklerini göstermektedir. Bu durum aslında yerel çevre sorunları ile mücadelede de duyarlılığın artırılması ve kitle iletişim araçlarının bu alanda pozitif katkılarının olabileceğine yönelik ipuçları vermektedir.

Coğrafya öğretmenleri hakkında ilgi çeken en önemli konulardan biri de gönüllü çevre kuruluşlarına üyelik ve bu kuruluşlar hakkındaki bilgi durumlarıdır. Öğretmenlerin sadece % 3'lik bir kesimi herhangi bir çevre kuruluşuna üyedir. Öğretmenlerin büyük bir kısmının (% 70), TEMA dışındaki çevre kuruluşlarından haberdar olmaması ise diğer ilginç bir nokta olarak ortaya çıkmaktadır. TEMA dışındaki kuruluşlardan haberdar olanlar (% 30) Greenpeace, Çev-Gön, Çekül ve Habitat gibi kuruluşların faaliyetleri hakkında bilgileri olduğunu ifade etmektedir. Bu durum Türkiye'de çevre konusunun TEMA ile özdeşleştiğini göstermektedir. Bu anlamda TEMA dünyaca bilinen Greenpeace'den bile çok daha fazla bilinen bir kuruluş olarak ortaya çıkmaktadır. Bu tür gönüllü kuruluşların sayısı ve faaliyetlerinin artması, çevre bilincini yerleştirmede ve çevreyi korumada büyük bir rol oynayacağı açıktır.

Çevre ile ilgili düzenlenen etkinliklerden haberdar olan öğretmenlerin oranı ise sadece % 53'tür. Bu etkinliklerden haberdar olan öğretmenlerin % 68'i ise bu etkinliklerden öğrencilerine bahsettiklerini ifade etmektedir. Yine bu öğretmenlerin yaklaşık % 19'u kendi öğrencileri ile etkinlikler düzenlemekte ya da düzenlenen etkinliklere öğrencileri ile birlikte katılmaktadır. Bu da aslında pozitif bir bulgu sayılabilir, çünkü % 19'luk bir etkinlik katılımı önemli bir öğrenci kitlesine tekabül etmektedir. Son olarak da çalışmaya katılan öğretmenlerin tamamı öğrencilerinin çevreyi kirlittiklerini gördüklerinde, onları uyardıklarını ve bu davranışlarının yanlış olduğunu belirttiklerini ifade etmektedir.

Sonuç ve Öneriler

Bu çalışma Türkiye'de çevre eğitimi konusunda ciddi sıkıntıların olduğunu ortaya koymaktadır. Çevre koruma sadece sanayi atıklarının zararsız hale getirilmesi ve bazı bitki ve hayvan türlerinin koruma altına alınması gibi teknoloji ve biyoloji endeksli bir faaliyet değildir. Ciddi bir mantalite, tutum ve davranış değişikliği gerektiren ve toplumun her kesimini ilgilendiren ve katkısını bekleyen bir olgudur. Bu da ancak eğitim ile mümkündür. Ancak Diyarbakır örneğinde görüldüğü gibi, bu konuda çok önemli eksikliklerimiz vardır. Öncelikle müfredat programlarımızda çevreye gereken önem verilmemekte ve mevcut sınav sistemi içerisinde tecrübeye dayalı eğitimi (constructivist) zorlaştırmaktadır. Dolayısıyla anlatılanlar teorik düzeyde kalarak, davranış ve tutum değişiklikleri ile sonuçlanmamaktadır.

Coğrafya öğretmenlerinin çevre konusunda lisans eğitimleri esnasında çevre dersleri almalarına rağmen, bu konuda kendilerini çok fazla sorumlu görmemeleri ise ayrıca ilginçtir. Çevre konusundaki bilgilerinin ciddi bir davranış ve tutum değişikliği ile sonuçlanmadığı gözlenmektedir. Örneğin gönüllü çevre kuruluşlarına üyelik oranlarının çok düşük olması veya çevre korumaya dönük etkinliklere katkılarının yeterli düzeyde olmaması, öğretmenlerin edindikleri bilgileri aksiyona dönüştüremediklerini göstermektedir. Dolayısıyla eğitimcilerin (öğretmenlerin) eğitimi konusu, çevre koruma konusunda çok önemli bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Öğretmenlerin bu konuda eksikliklerinin farkında olması önemli bir kazanımdır ve mutlaka değerlendirilmelidir.

Dikkat çeken diğer ilginç noktalardan birisi ise kültürel çevrenin korunması konusunda, coğrafya öğretmenlerinin kendilerini daha az sorumlu hissetmeleri ve bu konuyu derslerinde dikkate değer ölçüde ele almıyor olmasıdır. Bu da aslında Türkiye'deki coğrafya anlayışından kaynaklanan yapısal bir sorundur. Coğrafya disiplininin Türkiye'de daha çok fiziki coğrafya endeksli olması, çevrenin algılanmasında fiziki çevrenin ön plana çıkmasından kaynaklanmaktadır. Halbuki bu anlamda sosyal ve kültürel çevre de, en az bu kadar ilgiye ihtiyaç duymaktadır. Mevcut coğrafya öğretiminde, insan unsurunun (bütün sosyal, kültürel ve siyasal boyutları ile) yetersiz olması ve öznesiz bir coğrafya anlayışının hakim olması bu konudaki en önemli problemdir.

Aslında çevre eğitiminde karşılaşılan sorunlar eğitimdeki yapısal sorunlardan bağımsız değildir. Ezberci ve uygulamaya dönük olmayan eğitim sistemimiz, öğrencinin keşfederek öğrenmesini sağlayacak, tecrübeye dayalı bir öğrenme fırsatı vermemektedir. Öğretmenler de bu konuda gerekli donanımına sahip değildirler. Halbuki formel eğitim kurumları olan okullarda, öğretmenler öğrencileri arasında çevre duyarlılığını artırma konusunda kilit bir fonksiyon üstlenmektedirler. Okullar formel eğitim kurumları olmalarının avantajını kullanarak, müfredatlarına çevre eğitimini alarak, çevre eğitimini sistematize edebilir ve farklı disiplinlerin katkıda bulunmalarını sağlayabilirler. Çevre günleri veya haftaları en iyi şekilde değerlendirilerek konferanslar, geziler, sempozyumlar düzenlenerek konunun canlı tutulması gerekmektedir. Gönüllü çevre kuruluşları ile işbirliği yapılarak, öğretmen ve öğrencilerin katkıları sağlandığında çevre koruma daha sürekli kılınmış olur. Çevreyi konu alan derslerde uygulamaya önem

verilerek öğrencilerin gerçek hayattaki çevre sorunlarını ve çözüm yollarını doğrudan gözlemlene fırsatı edinmeleri sağlanabilir. Özel ve resmi kuruluşların, sürdürülebilir kalkınma ve sürdürülebilir çevre koruma konusunda yaptığı çalışmalar gösterilerek öğrencilerin zihinlerinde somut örneklerin oluşmasına katkı sağlanabilir. Bazı araştırmacılar (Meyer and Munson 2005) çevre ile ilgili kişisel tecrübeleri konu edinen kompozisyon yazmalarının çevre konusunda duyarlılığı artıracağını ifade etmektedir. Anaokulu ve ilköğretim seviyesinde ise oyunla çevre bilincinin yerleştirilmesi etkin bir uygulama olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu tür farklı faaliyetler çevre konusunda duyarlı bireylerin yetişmesini sağlayacağı bir gerçektir.

Tabii bunların gerçekleşmesi hem okul yöneticilerinin hem de öğretmenlerin bu konuda duyarlı olması ve bu duyarlılıklarını aksiyona dönüştürmelerine bağlıdır. Eğitim Fakültelerimizin öğretmen yetiştirme programlarında, konuya gerekli önemin verilmediği ve bu programlardan mezun olan öğretmen adaylarının gerekli donanım ve duyarlılığa sahip olmadıkları görülmektedir. Milli Eğitim Bakanlığı'nın meslekiçi eğitim programlarında konuya gerekli önem verilmemekte ve bu eksiğin giderilmesinde gerekli adımlar atılmamaktadır. Halbuki Batı ülkelerinde öğretmenler kurslara tabii tutulmakta ve çevre eğitimi aldıklarına dair sertifikalar almaktadırlar (Bennett and Matthews 2005).

Bu konuda öğretmen yetiştirme programlarının gözden geçirilerek, çevre konusunda duyarlılığı artıracak müfredat programlarının benimsenmesi gerekmektedir. Bazı araştırmacılar (Lidstone and Stoltinan 2004; Fisman 2005; Meyer and Munson 2005) çevre eğitiminin bölgesel ve yerleşme farklılıklarını gözönüne alınarak verilmesi gerektiğini ifade etmektedir. Öğrencilerin sosyo-ekonomik durumlarının çevreyi algılamalarında farklılıklar oluşturduğunu ve bu durumun müfredatlara yansıtılması gerektiğini savunmaktadırlar. Bu anlamda kent merkezinde yaşayan bir öğrenci ile kırsal kesimde yaşayan bir öğrencinin çevre algılaması ve duyarlılıkları önemli farklılıklar gösterebilir. Mevcut Türk eğitim sistemi içerisinde bu esnekliği de ancak öğretmenler sağlayabilir.

Öğretmen yetiştiren eğitim fakültelerinin bu farklılıkları göz önünde bulundurarak çevre konusunda hassas olmaları ve öğretmen adaylarını gerekli donanımla mezun etmeleri gerekmektedir. Özellikle çevre konusuyla daha fazla içli dışlı

olan coğrafya ve biyoloji alanlarındaki öğretmen adayları ve çocuklarda çevre bilincini ilk olarak yerleştirebilecek pozisyonda olan sınıf öğretmeni adaylarının, çevre konusunda duyarlı ve donanımlı bir şekilde mezun olması gerekmektedir. Bu konuda üniversite bünyesinde çevre dernekleri kurulmalı ve öğretmen adaylarının bu derneklere aktif roller üstlenmeleri teşvik edilip katılımları sağlanmalıdır. Çevre kuruluşları ile ortak programlar düzenleyerek paydaşlar arasında işbirliği oluşturulmalıdır.

Eğitim fakültelerinin yanında mühendislik fakülteleri ve meslek yüksekokullarının müfredatlarına yenilenebilir enerji, doğal ve kültürel mirasın korunması ve yönetimi, toprak ve suların korunması ve restorasyonu ve atıkların değerlendirilmesi konularını alarak, öğrencilerinin bu konularda bilinçlenmeleri sağlanmalıdır. Benzer uygulamalar meslek liseleri içinde geçerlidir. Bu okullar çevreyi koruma konusunda iyi örnek oluştururlarsa, hem mezunlarının hem de toplumun bilinçlenmesinde önemli bir görev üstlenmiş olurlar.

Sonuç olarak sürdürülebilir kalkınma ve çevre korumunun en önemli unsuru bilinçli ve sorumluluk sahibi bireylerdir. Toplumun değer sistemi içerisinde çevre konusu önemseniyor ve bu bireylere yansıtılıyorsa, çevre koruma adına pozitif bir tablo var demektir. Ancak ülkemizde bunun çok iyi bir düzeyde olduğunu söylemek oldukça güçtür. Eğer bilinçli ve sorumluluk sahibi bireyler yetiştirmek ve çevreye karşı duyarlı yeni değerler benimsetmek istiyorsak bunun yegane yolu eğitimidir. Bu konuda coğrafya öğretmenlerine çok önemli görevler düşmektedir. Çevre ve insan arasındaki ilişkileri kendine çalışma konusu olarak benimseyen bir disiplin olarak, coğrafyaya ve coğrafyacılar çevre konusunda yeni değerler benimsetme, sorumluluk duygusunu geliştirme ve sorumlulukların gereklerinin yerine getirilmesi için harekete geçme konusunda çok önemli ödevler düşmektedir. Coğrafya öğretmenlerinin çevre duyarlılığı kazandırmadaki rolleri konu alan çalışmalar artırılarak, yeni stratejilerin belirlenmesi ve ortaya konması gerektiği aşıkardır.

Kaynakça

- Bennett, K., and C. Matthews. 2005. Research Summary Teachers in North Carolina's Environmental Education Certification Program. *The Journal of Environmental Education* 36 (3):15-21.
- Daştan, H. 1999. Çevre Bilinci ve Duğarlılığının Oluşmansında Eğitimin Yeri ve Önemi: Türkiye Örneği. Yüksek Lisans Tezi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kentleşme ve Çevre Sorunları Anabilim Dalı, Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Ergün, D., T. Soykan, S. Erdem, İ. Günel, and A. Keskin. 2006. Atığın Yüzde 90'ı Doğaya. *Radikal*, 04.14.2006.
- Fisman, L. 2005. The Effects of Local Learning on Environmental Awareness in Children: An Empirical Investigation. *The Journal of Environmental Education* 36 (3):39-50.
- Gerald, A., and H. Hoody. 1998. Closing the Achievement Gap. Using the Environment as an Integrating Context for Learning. In *Science Wizards*. Poway, CA: Pew Charitable Trusts.
- Görmez, K. 1997. *Çevre Sorunları ve Türkiye*. Ankara: Gazi Kitapevi.
- Güney, E. 1996. *Türkiye'de Çevre Sorunları*. Konya: Öz Eğitim.
- . 2002. *Genel Çevre Kirlenmesi*. İstanbul: Çantay.
- Hoody, L. 1995. The Educationa Efficacy of Environmental Education, 1-20. San Diego, CA: The Pew Charitable Trusts and the Council of Chief State School Officers.
- Kavruk, S. 2002. Türkiye'de Çevre Duyarlılığının Artırılmasında Çevre Eğitiminin Rolü. Yüksek Lisans Tezi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kentleşme ve Çevre Sorunları Anabilim Dalı, Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Landers, P., M. Naylon, and A. Drewes. 2002. Providing a Systems Approach to Environmental Education in Minnesota. In *Environmental Literacy Scope and Sequence*, ed. T. Gaffey, 1-111. St. Paul, MN: Minnesota Office of Environmental Assistance.
- Lidstone, J., and J. Stoltinan. 2004. What Should We be (Un)learning about Geographical and Environmental Education? *International Research in Geographical and Environmental Education* 13 (4):299-302.

- Marsh, W., and J. Grossa. 2002. *Environmental Geography: Science, Land Use, and Earth Systems*. New York: John Wiley & Sons, Inc.
- Meyer, N., and B. Munson. 2005. Personalizing and Empowering Environmental Education through Expressive Writing. *The Journal of Environmental Education* 36 (3):6-14.
- Trewhella, W., K. Rodriguez-Clark, N. Corp, A. Entwistle, S. Garret, E. Granek, K. Lengel, M. Raboude, P. Reason, and B. Sewall. 2005. Environmental Education As A Component Of Multidisciplinary Conservation Programs. *Conservation in Practice* 19 (1):75-85.
- Yazarsız. 2005. *Today Shapes Tomorrow: Environmental Education for a Sustainable Future - A Discussion Paper* 2005 [cited October 10 2005]. Available from <http://www.deh.gov.au/education/publications/discpaper/index.html#toc>.